ISBN NR: 978-625-5962-00-3

GERHARD RİCHTER'İN RESİMLERİNDE TRAVMA VE BELLEK

Doç. Dr. Samet DOĞAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

sametdogan@comu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-0800-4551

ÖZET

Bu araştırma, Gerhard Richter'in 1960 ile 1965 yılları arasında ürettiği, İkinci Dünya Savaşı ve Nazizm konularıyla ilintili resimlerini analiz etmeyi amaçlar. Günümüz Alman sanatının önde gelen isimlerinden olan Richter 1938 Almanya Dresden doğumludur. Günümüze kadar sayısız çalışmaya imza atan sanatçı Foto-Gerçekçilik'ten Kavramsal Sanat'a değin birçok üslupta eserler üretmiştir. Sanat kariyerinin başlangıcından günümüze kadar kesintisiz bir şekilde sürdürdüğü bu eğilimi, daha çok Almanya'nın yakın tarihinde yaşadığı dehşet verici olaylar etrafında biçimlenerek bir sanat diline dönüşmüştür. Özellikle İkinci Dünya Savaşı, Holokost ve Nazizim konuları etrafında ürettiği eserleri, kendisinin ve Alman toplumunun üzerinde yarattığı derin tahribatları yansıtır. Alman toplumunun yakın tarihte yaşadığı travmatik olayları, kişisel anıları ve otobiyografik ipuçları birleştirerek incelikli bir anlatıma dönüştüren Richter, aynı zamanda unutma ve yeniden hatırlamanın karmaşık doğasını yansıtır. Gerhard Richter'in bu konu bağlamında ürettiği eserlerini inceleme konusu yapan bu araştırma, sanatçının ön plana çıkan resimlerini biçim ve içerik ilişkileri bağlamında çözümlemeyi, eserleri ile dünya görüşü arasındaki bağlantıları irdelemeyi amaçlar.

Anahtar Kelimeler: Gerhard Richter, resim sanatı, bellek

ISBN NR: 978-625-5962-00-3

1. GİRİŞ

Resim sanatı, travma ve belleğin karmaşık ilişkisinin görsel bir ifadesi olarak sıklıkla kullanılmıştır. Travmatik deneyimler, sanatçının hem kişisel hem de kolektif hafızayı yansıtan eserler üretmesine olanak tanır. Özellikle modern ve çağdaş sanat hareketlerinde, travma ve bellek temaları, geçmişin yeniden yorumlanması, unutulmuş ya da bastırılmış olanın yüzeye çıkarılması açısından önemlidir. Pollock ve Rowe (2005), travma temalı resimlerde kullanılan sembollerin, renklerin ve formların, izleyiciye bilinçdışına ait duyguları ve bellek parçalarını aktarmada etkili olduğunu belirtir.

Gerhard Richter'in sanatı, bireysel ve toplumsal belleğin görsel temsili üzerinden travma olgusunu irdeleyen bir sanatçı olarak tanınır. Richter, özellikle İkinci Dünya Savaşı ve Nazi Almanya'sı gibi tarihi dönüm noktalarına tanıklık etmiş bir neslin sanatçısı olarak, geçmişin izlerini farklı biçimlerde resimlerine taşımıştır. Bellek ve travma, onun eserlerinde yalnızca bir tematik öğe değil, aynı zamanda görsel dilinin temel yapı taşlarından biri olarak şekillenmiştir. Sanatçının hem figüratif hem de soyut resimleri, geçmişin unutulmuş ya da bastırılmış yönlerini yüzeye çıkarırken, izleyiciyi bu imgelerle yüzleşmeye davet eder. Fotoğrafın belgesel niteliğini resimle yeniden yorumlayan Richter, gerçeklik ve temsil arasındaki gerilimle, travmanın görselleştirilmesinin imkânlarını ve sınırlarını sorgular. Richter'in bu yaklaşımı, travma sonrası belleğin parçalı, çelişkili ve bazen de yanıltıcı doğasına işaret eder. Bu yönüyle Richter'in sanat pratiği, sanat aracılığıyla travmanın ve bellekle ilişkili tarihsel izdüşümünü nasıl ele alınabileceğine dair derin bir düşünsel zemin sunmaktadır.

2. GERHARD RİCHTER'İN RESİMLERİNDE TRAVMA VE BELLEĞİN SINIRLARI

Gerhard Richter, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çağdaş sanatın en etkili figürlerinden biri olarak öne çıkmıştır. Sanat kariyerine 1960'larda Almanya'da başlayan sanatçı, fotoğraf ve resim arasındaki sınırları bulanıklaştıran, soyut ve figüratif yaklaşımları birleştiren yenilikçi çalışmalarıyla tanınır. Sanatında bellek, tarih ve gerçeklik temalarını sıklıkla ele alan sanatçı, özellikle Nazi Almanya'sı ile Soğuk Savaş dönemine dair kişisel ve toplumsal tarihsel izlere göndermelerde bulunur. Buchloh (1999), Richter'in 1960 ile 1970 yılları içeren çalışmalarını bireysel bellek ile toplumsal bellek arasındaki ilişkiyi sorguladığını ve bu süreçte sanatın bir arşiv aracı olarak işlev gördüğünü vurgular.

ISBN NR: 978-625-5962-00-3

Gerhard Richter'in otobiyografisi, bireysel yaşam deneyimleri ile 20. yüzyılın çalkantılı tarihsel bağlamı arasındaki etkileşimi anlamak için önemli bir zemin sunar. 1932 yılında Dresden'de doğan Richter, Nazi rejiminin yükselişi, İkinci Dünya Savaşı'nın yıkımı ve Doğu Almanya'nın otoriter yönetimi gibi çarpıcı olaylara tanıklık etmiştir. Bu tarihsel arka plan, onun sanatsal pratiğini derinden etkileyerek bellek, travma ve temsil temalarının eserlerinde öne çıkmasına neden olmuştur. 1961'de Batı Almanya'ya kaçışı hem bireysel kimliğini hem de sanatsal yaklaşımını dönüştürmüş, fotoğraf ve resim arasındaki sınırları sorguladığı yenilikçi çalışmalarına zemin hazırlamıştır.

Richter'in İkinci Dünya Savaşına yönelik yaşadığı travmatik deneyimler bir yandan onun tarihe bakışını şekillendirirken diğer yandan sanat pratiğine yön veren temel dayanaklar olmuştur. Savaşın toplumsal ve kültürel yaşam üzerinde yarattığı derin tahribatları otobiyografik ipuçlarıyla birleştirerek incelikli bir anlatıma dönüştüren sanatçı, bu konuda günümüzün en önemli sanatçılardan biri olarak anılır.

Richter'in İkinci Dünya Savaşının şiddetli tarihiyle travmatik ilişkisi henüz çocukluk çağlarında başlamıştır. On üç yaşındayken yaklaşık 3.600 İngiliz ve Amerikan uçağı doğduğu şehir olan Dresden'e yarım milyondan fazla bomba atmış ve bu baskınlarda 25.000 kişi öldürülmüştür (Zucker, 2024).

Sanatçının savaşın travmatik tarihiyle ilişkisi daha sonra aile fertlerini savaşta kaybetmesiyle daha da derinleşmiştir. Alman ordusunda görev yapan iki amcası savaşta hayatını kaybetmiş, şizofren olan teyzesi Marianne Nazilerin akıl hastalarını yok etme kampanyalarının kurbanı olmuştur. Babası ise resmi bir Nazi Partisi destekçisiydi. Savaşta görev aldı hayatta kalabildi fakat o da Amerikan askerleri tarafından yakalanıp savaş esiri olarak alıkonuldu (Adams, 2016).

Richter'in geçmişte yaşadığı tüm bu sarsıcı olaylara verdiği sanatsal tepkiler 1960'lı yıllara rastlar. Bu tarihlerde foto-resim olarak adlandırdığı bir resim türü yaratarak savaşın kişisel, toplumsal ve kültürel hayat üzerindeki hasarlarını özgün bir anlatıma kavuşturur. Bu dönem eserleri İkinci Dünya Savaşı ile ilintili siyah beyaz fotoğrafların doğrudan tuval üzerine aktarılmasıyla şekillenmiştir. Kişisel tarihi ve travmatik geçmişiyle ilişkisini sağlayan temel araçlar ise bu dönemi yansıtan gazete haber görselleri ve savaş mağduru aile üyelerinin fotoğrafları olmuştur.

Richter'in fotoğrafik kaynakları referans alarak ürettiği resimlerden belki de en önemlisi Rudi Amca'dır (Görsel 1). Eser, amcası olan Rudolf Schönfelder'in yaklaşık 10 cm. boyutlarında siyah-beyaz fotoğraftan üretilmiştir. Nazi üniformasıyla gülümseyerek objektife poz veren

ISBN NR: 978-625-5962-00-3

Rudi fotoğraf çekildikten kısa bir süre sonra savaşta öldürülmüştür. Bu trajik anıyı yıllar sonra tuvaline taşıyan Richter savaşın şiddetli tarihiyle kişisel ilişkisini eserine yansıtmıştır. Eser, yalnızca bireysel bir kaybı temsil etmenin ötesine geçerek, yakın dönem Alman tarihinin kollektif hafızalarda bıraktığı derin ve travmatik izleri ön plana çıkarır.

Görsel 1. Gerhard Richter, Rudi Amca,1965, Tuval üzerine yağlıboya, 87x50 cm.

Rudolf Schönfelder (Rudi Amca) Rihrter'in rol model aldığı önemli bir tarihsel kişiliktir. Bununla birlikte Richter'in ailesinin Nazi geçmişi ile ilişkisinin bağlantı noktasıdır. Richter'e göre Rudi "yok etmeye çalıştığı milyonlarca insan ile birlikte kendi yıkımına gönüllü olarak katılan" biridir (Storr, 2002). Bu yönüyle Rihter'in hem kucakladığı hem de reddettiği bir kişiliktir. Bundan olsa gerek resim hem anlaşılabilir bir görünüme hem de ayrıntılardan izole olmuş, bir bulanıklığa sahiptir. Resmin algıyı bloke eden görsel kesinlikten mahrum oluşu belki de Richter'in kendi ailesinin Nazi geçmişini hem inkâr etmesi hem de hatırlanması gereken bir zıtlığı ön plana çıkarır.

Schepen'a (2017) göre zıtlık etki Richter'in fotoğrafın modern anıların oluşumunu hem teşvik etme hem de yok etme tarzını yansıtır. Fotoğrafın anımsatıcı işlevi hakkındaki tutumu bir yandan belleği canlandıran diğer yandan kişisel hafızanın sınırları ve anılarımızı güçlendirmek için tasarlanan görüntü teknolojilerinin gerçekte nasıl onu tıkadığını açığa çıkarır. Bununla ilişkili olarak resimlerindeki bulanıklık etkisi de onun bu stratejisine güçlü bir yön katar.

ISBN NR: 978-625-5962-00-3

Bulanıklık içerisindeki görüntüler, ortaya çıkma/kaybolma konusundaki muğlaklık, unutma ile hatırlama arasındaki şüphe anını çağrıştırır (Schepen, 2017).

Richter'in benzer bir resimsel stratejiyle ele aldığı Marianne Teyze (Görsel 2) adlı resmi de tıpkı Rudi Amca'da olduğu gibi hafıza deneyimleriyle estetik açıdan bağlantılıdır. 1965 tarihli resim teyzesinin 1932 yılında çektirdiği bir fotoğraftan üretilmiştir (Görsel 3). Resimde ergenlik çağında olan teyzesi Marianne Schönfelder kucağında 1 yaşında olan Richter'i tutmaktadır. Eser teyzesinin trajik ölümünün görsel bir sembolü olmasının yansıra Richter'in travmatik aile geçmişinde son derece trajik bir olaya atıfta bulunur. Bununla birlikte tarihsel yıkımların ve savaşların toplum ve bireylerde yarattığı derin etkiyi gözler önüne serer.

Görsel 2. Gerhard Richter, Marianne Teyze, 1965, Tuval üzerine yağlıboya, 115x100 cm.

)

Görsel 3. Marianne Schönfelder ve Gerhard Richter, Siyah-beyaz fotoğraf, 1932

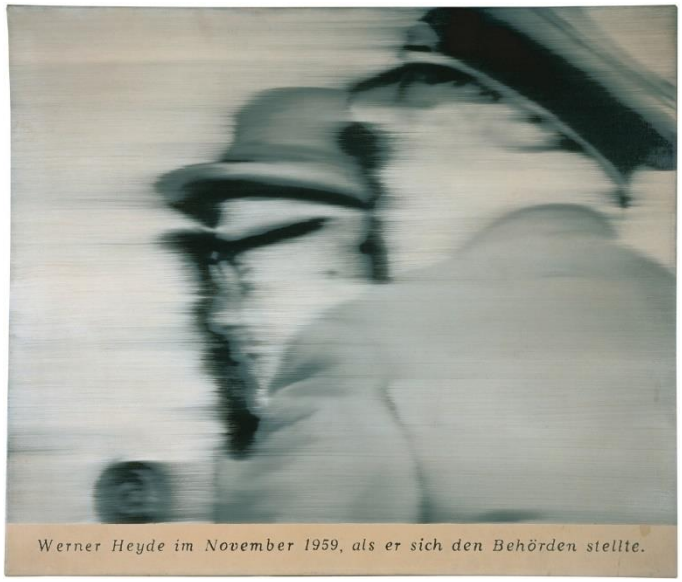
Teyzesi Marianne 18 yaşında akıl hastanesine yatırılmış kendisine şizofren teşhisi konulmuştur. Bu tarihlerde (1939) Hitler "T4 Operasyonu" adı altında yaşlı, hasta ve akıl sağlığı yerinde olmayanlara yönelik programlı bir öldürme operasyonu başlatılmıştı. Nazileri "çürük ırk" olarak nitelendirdikleri, saf Alman ırkının gen havuzunu bozdukları için yaşamaya layık olmadıkları kararı alınmıştı. İçinde Richter'in teyzesinin de olduğu Akıl hastanesindeki hastalar zorla kısırlaştırıldı, aç bırakıldı ve aşırı dozda ilaçlar verilerek bir tür ötenazi yöntemiyle öldürdü. Bu operasyonda Richter'in Marianne Teyze'de dâhil olmak üzere 3272 hasta öldürülmüştü (Adams, 2016).

Marianne Teyze (1965) bu etkilerin güçlü bir yorumudur. Yanında duran Marianne Teyze, sanatçıyı, akıl hastalığından mustarip olan ve diğer birçok hasta ve engelli insan gibi, daha önce Nazi doktorlarının deneylerine tabi tutulan teyzesinin kucağında oturan bir bebek olarak tasvir ediyor. Richter'in aile albümünden alınmış görünüşte masum bir çift fotoğraf, sanatçının ulusal trajediyle kişisel bağlantısıyla yüzleştiği bu fotoğraf resimlerinin temelini oluşturuyor.

Marianne Teyze Richter'in kişisel tarihini ve bellekle olan ilişkisini derinlemesine sorguladığı bir eserdir. Eserin arka planındaki ana tema, İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında yaşanan travmalarla şekillenen bireysel ve toplumsal hafızayı ön plana çıkarır. Savaşın getirdiği kayıplar, ailevi ayrılıklar ve bellek üzerine yoğunlaşan bir çalışma olarak sanatçının kaybolan yakınları ile olan duygusal bağlarını ve bellek üzerine yaptığı sorgulamaları yansıtır. Resimdeki teknik yaklaşım da eserin anlam katmanlarını zenginleştirir. Sanatçı, resmin yüzeyini katmanlar halinde boyayarak, portreyi hem gerçek hem de soyut bir şekilde sunar. Fotoğrafın gerçekçi temsilini bozan fırça darbeleri ve hafif bulanıklaştırmalar, zamanın ve belleğin etkilerini görsel olarak ifade eder. Bu bağlamda portre hem kişisel bir hatıra olarak varlığını sürdürürken hem de bellek ve zamanın kırılgan doğasını vurgular. Marianne Teyze'deki renk paleti ve yüzey dokusu, zamanın silinmesi ve kaybolan anların izlerini metaforik olarak betimlerken, sanatçının bireysel ve toplumsal hafızaya olan ilgisini de gözler önüne serer.

Richter'in çalışmalarını karakterize eden bu yaklaşımı Alman toplumunun travmatik geçmişiyle yeniden yüzleşmesini sağlayan katalizör işlevi görmüştür. Bu etkilerin güçlü bir yorumu olan Mr. Heyde'dir (Görsel 4). Mr. Heyde Alman toplumunun savaş ile ilgili bastırılmış travmatik ilişkisine hem doğrudan vurgu yapar hem de izleyiciyi bu tarihsel olaylarla empatik ilişki kurmasına teşvik eder.

ISBN NR: 978-625-5962-00-3

Görsel 4. Gerhard Richter, Mr. Heyde, 1965, Tuval üzerine yağlıboya, 65x55 cm.

Mr. Heyde'nin bir basın fotoğrafına dayanan resim, Nazi ötanazi programının baş mimarlarından biri olan psikiyatrist Dr. Werner Heyde'yi, 1959'da yetkililere teslim olduğu anda iri yarı bir polisin üniformalı üst yarısı tarafından kısmen gizlenmiş halde gösteriyor. Resmin alt kısmında ise gazete yazı karakteriyle yazılmış "Werner Heyde, Kasım 1959'da kendisini yetkililere teslim ederken" göze çarpar.

Richter'in teyzesi Marianne'in ölümünden sorumlu olan, onun celladı ve ötanazi programının büyük ölçüde sorumlusu olan Warner Heyde Nazi Almanyası döneminde eylemleriyle tanınan bir psikiyatrdır. Nazi rejiminin ırkçı politikaları kapsamında zihinsel engellilere yönelik zorla kısırlaştırma ve ötanazi programı olan "T4 Operasyonu"nun baş mimarlarından biriydi.

Richter geçmişiyle olan travmatik ilişkisinde önemli bir yere sahip olan bu acımasız figürü tuvaline taşıyarak hem içinde bulunduğu toplumun hem de ailesinin trajik tarihiyle yüzleşir. Bu yönüyle eser yalnızca tarihi bir figürü değil, aynı zamanda geçmişin karanlık yüzüyle hesaplaşmanın gerekliliğini temsil eder. Diğer yandan resmin bulanık estetiği, izleyiciyi yalnızca figürün kimliğini değil, aynı zamanda tarihsel gerçekliğin belirsizliğini ve unutulmaya yüz tutmuş olan trajedileri sorgulamaya davet eder (Adams, 2016).

Richter'in travmatik aile geçmişinde önemli bir yere sahip olan olaylar, birçok eserinde doğrudan ya da dolaylı bir anlatımla yer almıştır. Bu çalışmalar Almanya'nın travmatik geçmişine, yakın tarihin acı verici kültürel hafızasıyla baş etme biçimi olarak geliştirildiği stratejik bir yöntem olarak değerlendirilebilir. Böyle olsa da resimleri Alman toplumunun

hafızasından silmek istediği, bastırdığı şiddeti tarihleri yeniden hatırlatan kültürel hafızasını canlandıran bir sıçrama tahtası olarak işlev görür.

3. SONUÇ

Gerhard Richter'in resimlerinde travma ve bellek temaları, sanatçının bireysel ve toplumsal tarih ile kurduğu derinlikli ilişkiyi ortaya koymaktadır. Richter'in özellikle fotoğraf ve resim arasında kurduğu bağlantı, geçmişin izlerini yeniden inşa ederken hem bellek hem de unutuş mekanizmalarını sorgulamaktadır. Sanatçının, Nazi Almanya'sının yıkıcı etkilerinden aile tarihindeki travmatik olaylara kadar uzanan geniş bir yelpazede, belirsizlik ve katmanlılık üzerine inşa ettiği görsel dil, modern toplumun kolektif hafızasını sorgulamamıza olanak tanımaktadır. Richter'in yapıtları, bireysel ve kolektif travmaların izlerinin, sanatsal bir biçimle nasıl işlenebileceğini gösterirken, bellek olgusunun da kırılgan ve değişken yapısını vurgular.

Sonuç olarak, Richter'in eserlerinde beliren bellek ve travma temaları, yalnızca estetik bir deneyim sunmanın ötesine geçerek, geçmişle yüzleşmenin ve bu yüzleşmeyi anlamlandırmanın bir aracı olarak işlev görmektedir. Richter'in sanatı, travmanın dile getirilemezliği ile bellek kayıtlarının kaygan doğası arasında bir köprü kurarken, izleyiciyi geçmişin ağır yüklerini düşünmeye ve yeniden değerlendirmeye davet eder. Bu bağlamda, Richter'in çalışmaları, modern sanatın yalnızca bir ifade biçimi değil, aynı zamanda bir hatırlama ve anlamlandırma pratiği olabileceğini kanıtlamaktadır.

KAYNAKÇA

Pollock, G., & Rowe, D. (2005). *Trauma and Memory: Reading, Healing, and Making Art.* Routledge.

Buchloh, B. H. D. (1999). *Gerhard Richter: Painting After the Subject of History.* October Files.

Adams, K. B. (2016) Gerhard Richter: "Post-Remembering" the Holocaust in German Contemporary Art, Remembrance and Solidarity. 2084-3518. Nr 5 (2016), s. 271-280

Storr, R. (2002) Gerhard Richter: Forty Years Of Painting, New York: Museum of Modern Art, USA

Schepen, R. K. V. (2017) Gerhard Richter's Critical Artistic Strategies: Politics, Terrorism and War, De Gruyter Open, Vol. 4, No. 1, (2017) Bristol USA

ISBN NR: 978-625-5962-00-3

Zucker, S. (2024) Gerhard Richter, Uncle Rudi,

https://www.khanacademy.org/humanities/art-1010/post-war-european-art/postwar-art-germany/a/gerhard-richter-uncle-rudi , (Erişim Tarihi: 21.11.2024)

GÖRSEL KAYNAKÇA

Görsel 1. Gerhard Richter, Rudi Amca (1965)

https://gagosian.com/quarterly/2020/11/23/essay-young-gerd-richter/

Erişim Tarihi: 19.11.2024

Görsel 2. Gerhard Richter, Marianne Teyze (1965) https://artblart.com/tag/gerhard-richter-tante-marianne/ Erişim Tarihi: 28.11.2024

Görsel 3. Marianne Teyze, Siyah-beyaz fotoğraf (1932)

https://gdvbel.wordpress.com/2009/06/14/artthatmatters/ Erişim Tarihi: 29.11.2024

Görsel 4. Gerhard Richter, Mr. Heyde (1965)

https://gagosian.com/quarterly/2020/11/23/essay-young-gerd-richter/

Erişim Tarihi: 05.12.2024